

Nagy Miklós Mihály*

AZ 1919. ÉVI FELVIDÉKI HADJÁRAT GEOGRÁFIAI KÉRDÉSEI

THE GEOGRAPHICAL ASPECTS OF THE 1919 NORTHERN HUNGARIAN CAMPAIGN

ABSTRACT

The months following the First World War brought social crisis and another armed conflict in Hungary. The Hungarian society, which was exhausted by the world war was forced into combat for the territorial integrity of the country, an important event of which was the offensive campaign carried out in Northern Hungary. During these efforts the Hungarians liberated significant territories but the international political situation did not make it possible for the Hungarian political leadership to turn the military success into diplomatic gains. This also caused the collapse of the communist dictatorship which seized power in Budapest on March 21, 1919. Although the Marxist literature of military history in the second half of the previous century dealt with this issue in detail, it could not focus on researching the military geographic and political background of the Northern Hungarian campaign for well known political and ideological reasons. This paper aims to present the constraints of this military campaign by analyzing the military geographic factors which influenced the campaign. On the basis of this it wishes to illustrate the issue of the political geographic surroundedness of the Hungarian dictatorial system by using the methodology of historical geography. It also attempts to overview the issue of Soviet Russian military assistance from a geographic perspective an aspect often mentioned by the Marxist ideology of the previous century, but something that was never actually realized. The designation of the main campaign direction, the later halting of the campaign for foreign policy reasons and finally the continuation of it in a direction that hardly promised any military results shows the conceptual changes of the Hungarian foreign policy leadership. The relationship between these adjustments and the changes in the foreign policy environment proves the connection between geographic, political and military factors amid specific Hungarian conditions.

Bevezetés

A Magyarországon 1919. március 21-én uralomra jutott szélsőbaloldali proletárdiktatúra az Osztrák-Magyar Monarchia politikai, katonai összeomlását kísérő és követő zavaros belpolitikai viszonyokból született meg, és így – mintegy kényszerűen – örökölte a korábbi, a *Károlyi Mihály* nevével fémjelzett, rövid ideig tartó politikai kurzus egyre égetőbbé váló külpolitikai problémáját, hazánk katonai védelmének kérdését. Azok a fegyveres küzdelmek, amelyek elsősorban a történelmi Magyarország korábbi, etnikai feszültségeiből fakadtak, már 1918–1919 fordulóján alapjaiban fenyegették a magyar állam területi integritását, és a társadalom legsürgetőbben megoldandó kérdésévé emelték a honvédelem ügyét. 1919 tavaszán az új összetételű szociáldemokrata-kommunista hatalmi elit vállalta a háború vezetését, és kihasználva a magyar társadalom természetes önvédelmi reflexeit újjászervezte a fegyveres erőket, majd hamarosan határozott katonai lépéseket tett. Ezek

* A hadtudomány kandidátusa, nyugállományú egyetemi docens, a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola hallgatója.

legjelentősebb eseménye az 1919 júniusában végrehajtott felvidéki hadjárat volt, amelyet – ideológiai okokból – a múlt század második felének marxista hadtörténetírása erősen túlhangsúlyozott. A gyakorta a „*diadalmas északi hadjárat*” kifejezésével illetett hadművelet sikereit – az egyoldalú, pusztán ideológiai megítélés szerint – a magyar munkásosztály érdeméért tüntette fel, míg annak politikai, katonai kudarcát a nemzetközi osztályharc körülményeiben beállt változásokkal magyarázta. Ez az erősen ideológiai meghatározottságú értékelés lehetetlenné tette a magyar Vörös Hadsereg küzdelmei, így az északi hadjárat objektív értékelését is, és egyben kizárta, hogy az utóbbiban szerepet játszó földrajzi tényezőkről érdemben lehessen beszélni. A marxista hadtörténetírás, amelyről általában elmondható, hogy szinte semmilyen érdeklődést sem mutatott a geográfiai kérdések iránt, a Károlyi-éra és a kommunista diktatúra hadtörténetét is úgy írta meg; a földrajzi viszonyok elemzését csaknem teljesen figyelmen kívül hagyta.¹ Ismereteink szerint a témakörben egyetlen rövid írás jelent meg, egykori, a kommunista mozgalmakban is világhírűvé vált kartográfusunk és geográfusunk, *Radó Sándor* tollából, a *Földrajzi Közlemények* 1969. évi kötetében.² Ebben Radó azt – a korabeli történetírásból is ismert – sztereotípiát erősítette meg, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság katonai vereségének legfőbb oka a polgárháború nehézségeivel küzdő lenini Oroszország fegyveres segítségnyújtásának elmaradása volt. Miután rövid tanulmányát a marxista-leninista osztályharc gondolatmenetét követve írta, a magyarországi katonai események legfőbb történelmi szerepét abban látta: „...*felmérhetetlen kihatása volt annak a ténynek, hogy a Balkán-félszigeten 1919 nyarán felvont francia, román és délszláv hadseregeket a Magyar Tanácsköztársaság megalakulása miatt nem lehetett bevetni a szovjet köztársaságok ellen, akkor, amikor a szovjetek főereje, az Uralban és Szibériában küzdött. ...Ilyeténképpen az orosz tanács hatalom legveszélyeztetettebb helyzetében a megmentő lélegzetvételhez jutott és ez nem kis részben a Magyar Tanácsköztársaság dicső harcainak köszönhető. Ebben rejlik a rövidéletű magyar kommun világtörténelmi jelentősége...*”³

A fenti igen leegyszerűsítő értékelésből, valamint 1918–1919 katonai eseményeinek eddigi túlzottan átpolitizált szakirodalmából eredően a magyar történetírásnak előbb-utóbb szinte elejétől kezdve újra kell írnia a korszak hadtörténelmét. Emiatt vállalkozunk arra, hogy e háborús időszak egyetlen eseménnyével, a felvidéki hadjárat földrajzi kérdéseivel foglalkozunk. Miután tanulmányunk kereteit meghaladná a kérdéskör teljes mélységekre menő kifejtése, így csak a hadművelet főbb geográfiai jellemzőit foglalhatjuk össze, azzal a célkitűzéssel, hogy egyben rámutassunk a politikai, a katonai és a földrajzi tényezők együttes hatásaira.

A Felvidék szerepe a magyar hadtörténelemben

A magyar történelem színhelye, a Kárpát-medence földrajzi adottságaiból ered, hogy főleg a török kor kezdete óta a Felvidék kiemelkedő szerepet töltött be a magyar nemzet históriájában. Elnevezésének több fajtáját ismerjük (*Felföld, Felső-Magyarország, Felvidék*), amelyek geográfiai tartalma időről-időre változott,⁴ ám az az értelmezés, amely alapján 1919-ben felvidéki hadjáratról beszélünk, 1918 után nyert teret, amennyiben; „...*1918 után a Felföld, illetve Felsőmagyarország Szlovákiához tartozó magyar- és szlováklakta területei jelölésére használták, tartalma tovább bővült, mivel a Kisalföld szlovákiai területeit is beleértették...*”⁵ Történelmi szerepére jellemző, hogy a Felvidék adott helyet a 17. századi Habsburg ellenes nemzeti küzdelmek hadműveletei zömének, itt szerveződött meg Thököly fejedelemsége, és e tájon zajlottak a Rákóczi-szabadságharc, valamint az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc fontos katonai eseményei is. A magyar hadtörténelemben a Felvidék – mint történelmi régió – jelentőségének megítélésében hangsúlyoz-

nunk kell, hogy legjelentősebb függetlenségi háborúink döntő katonai eseményei is e tájhoz kötődnek: ugyanaz a katonaföldrajzi jelenség ismétlődött itt.

Hadtörténelmünkben négy jelentős, a magyar nemzet sorsát hosszú időre meghatározó szabadságharcot és honvédő háborút ismerünk: a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711), az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc, az 1918–1919. évi honvédő háború, valamint az 1956. évi forradalom és szabadságharc. Katona- és politikai földrajzi szempontból mind a négy bukásához jelentősen hozzájárult, hogy a magyar politikai vezetés képtelen volt hatásos kül- és katonapolitikai segítségnyújtásra szert tenni. Ez az első három esetben – hadtudományi terminológiával élve – abban a katonaföldrajzi jelenségben manifesztálódott, hogy a magyar seregek nem tudtak kitörni a Kárpát-medencéből. A Felvidék tekintetében fontosnak véljük kiemelni, hogy mindhárom kitörési kísérlet e történelmi régióban zajlott.

A Rákóczi-szabadságharc idején e kitörési kísérlet a trencsényi ütközetben (1708) hiúsult meg, amikor a kuruc vezetés – Rákóczi személyes parancsnoksága alatt – Sziléziába akart a szabadságharc talán legjobb felszerelt seregével kijutni, hogy porosz katonai segítséghez jusson. A hadjárat döntő ütközetében azonban vereséget szenvedett, és a későbbi években a kuruc állam többé már képtelen volt ismét olyan katonai erőt kiállítani, amellyel ilyen nagyszabású külpolitikai koncepciót megvalósíthatott volna. S mindehhez hozzájárult az is, hogy a korszak nagyhatalmi, háborús viszonyai között folyamatosan romlott a Rákóczi-szabadságharc geostratégiai helyzete: külföldi szövetségeseinek hadai sem tudták elérni a Kárpát-medencét.⁶

A földrajzi bekerítettségéből eredő és a hadművelleti sikertelenséggel összefüggő katonaföldrajzi jelenség ismétlődött meg a Felvidéken 1849 nyarán is, ami a Vág menti áttörési kísérlet kudarcaként vonult be a magyar hadtörténelembe. Az 1849. évi tavaszi hadjárat sikeres befejezése után a magyar katonai és politikai vezetés előtt az a hadművelleti dilemma állt, hogy folytassa-e tovább támadó hadműveleteit a császári csapatok ellen, vagy inkább kezdjen Buda ostromába. A magyar főerőket irányító Görgey tábornok emlékiratai szerint: „...hadászatiilag számunkra az lett volna a legjobb, ha Buda várórságával és a déli irányban elvonuló Jellačić-hadtesttel nem nagyon törődve gyorsan megint összevonjuk főhaderegünket, és az új hadjáratot azonnal megnyitjuk egy, az ellenség fő hátrálási vonalán, Győrön át Bécs felé intézett támadással...”⁷ Am Görgey katonailag indokolt elképzelését a politikai vezetés nem támogatta, mint ahogyan a tábornoki kar egy része sem értett vele egyet. Ráadásul az azonnali, Bécs elleni támadást az erők kimerülése sem tette lehetővé, és így végül a Buda elleni hadművellet koncepciója mellett döntöttek. Mint tudjuk, a főváros bevételét a honvédsereg még képes volt megvalósítani, ám közben – az idővesztés miatt – olyan hadművelleti hátrányba került, hogy a fokozatosan kiegyenlítődött erőviszonyok miatt a Buda ostromát követő, Vág menti áttörési kísérlet, Bécs felé már nem sikerült. Ez pedig – a kibontakozó orosz támadással együtt – katonailag végleg megpecsételte a szabadságharc sorsát.⁸

A Felvidék területei – az előbbieken említett két szabadságharcunk eseményeihez hasonlóan – 1919-ben is a földrajzi elzártságból történő kitörés kísérletének térségét képezték, ám míg az előzőekben nyugati, addig most észak-keleti irányban. Ez utóbbi választása politikai szempontok alapján történt, és szoros kapcsolatban állt a Magyarországi Tanácsköztársaság létrejöttével, valamint az azt megelőző, *Károlyi Mihály* nevével fémjelzett politikai kurzus katonai körülményeivel. Jóllehet – miként majd látjuk – a támadás irányának kiválasztását katonai szakmai vita előzte meg, ám azokat a viszonyokat, amelyek között a hadműveletekre sor került az 1918 október végén kezdődő társadalmi politikai események alakították ki. Így – még ha röviden is, de – érdemes néhány, a felvidéki hadjárat vonatkozásában fontos jelenségre és eseményre kitérni.

A Magyarországi Tanácsköztársaság során vívott katonai küzdelem tekintetében feltétlenül említést érdemel, hogy az, ami hazánk hadtörténetében 1918–1919-ben történt, valójában egyetlen honvédő háborúnak tekintendő, részben azért, mert a kortársak is annak tartották, részben pedig azért, mert az események tanúsága szerint egymástól – katonai szempontból – elválaszthatatlan fegyveres összecsapások zajlottak Magyarországon, amelyek célja nemzetünk szempontjából a történelmi Magyarország területi integritásának megőrzése volt.⁹ S az sem hagyható figyelmen kívül, hogy a magyarországi – sokszor forradalmiként említett – események, valamint katonai, fegyveres összeütközések Köztes-Európa akkori politikai folyamataiba illettek bele: e térségben az első világháború a helyi fegyveres konfliktusok sorában, fokozatosan halt el.¹⁰

A másik tényező, amely fontos tanulmányunk témája szempontjából, az 1919-ben hirtelen feltűnt keleti politikai orientáció, amely a Károlyi-éra katonapolitikai eseményeiből egyenesen fakadt. Közismert történelmi tény, hogy az 1918 októberének végén uralomra jutott baloldali kormány – Károlyi Mihály vezetésével – engedve a társadalmi, valamint a külpolitikai nyomásnak, az első világháború hadszíntereiről hazatérő katonatömegeket viharos gyorsasággal szerelte le, ami miatt a Budapesten történt események – a kortárs katonák számára – kevésbé egy forradalom, mint inkább egy katonai összeomlás képét mutatták.¹¹ Ehhez hozzájárult mind a kor katonai, mind civil memoárjaiban sokszor felbukkanó élmény, hogy a Károlyi-kormány azokban a hetekben szerelte le a magyar fegyveres erőket, amikor megkezdődött a Monarchia utódállamainak, valamint Romániának katonai támadása Magyarország ellen.¹² Tény kérdése, hogy Magyarország részben az első világháborúból eredő kimerültség, részben a Károlyi-kormány határozatlan kül- és katonapolitikájának következtében katonailag védtelen volt a fent említett támadásokkal szemben, amire mind a politikusi, mind a tiszti rétegek kiütkereséssel válaszoltak. A legkézenfekvőbb útnak a lakosság természetes önvédelmi reflexeire történő támaszkodás ígérkezett, ami leginkább a *székely hadosztály* harcaiban öltött testet.¹³ Ám a legfelsőbb katonai és politikai vezetés tisztában volt azzal, hogy a külpolitikai kibontakozás lehetősége nélkül gyakorlatilag hiábavaló minden katonai harc, mint ahogyan – főleg a tisztikar számára – egyértelmű volt az is, hogy határozott katonai fellépés nélkül az adott helyzetben nem lehet elérni a külpolitikai kibontakozás lehetőségét. Ebben a helyzetben tűnt fel a szovjet-orosz orientáció kérdése, amelyet 1918–1919 magyarországi eseményeinek egyik főszereplője, *Tombor Jenő* fogalmazott meg.

A szovjet-orosz orientáció és a felvidéki hadjárat

A Károlyi-éra, valamint a proletárdiktatúra hadtörténelmében három katonai vezetőnk – *Tombor Jenő*, *Stromfeld Aurél*, *Julier Ferenc* – játszotta a legfontosabb szerepet, amennyiben a kommün idején a vezérkari főnöki beosztást látták el, míg azt megelőzően a hadügyminisztérium különböző vezetői posztjain álltak.¹⁴ A szovjet-orosz koncepció megfogalmazása – amely 1918 végén szinte már benne lehetett a politikai légkörben – a hadügyminisztériumot ekkor államtitkárként, majd miniszterként (1918. XII. 12.–1919. III. 21.)¹⁵ vezető Böhm Vilmos memoárja szerint Tombor Jenő személyéhez kötődik. Böhm emlékirataiban azt közölte, hogy Tombor 1918. december 28-án egy memorandumot terjesztett elő, amelyben azt fejtegette, hogy ha a haza másként nem védhető, akkor a honvédelmet az orosz bolsevizmus mintájára kell megszervezni. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy Böhm itt szó szerinti idézetet is közölt a dokumentumból.)¹⁶ A memoár további részében pedig leírta, hogy amikor a magyar politikai vezetés megkapta a Vix-jegyzéket, akkor behívatta magához Stromfeldet és Tombort, akik egyértelműen a dokumentumban

foglaltak elutasítását javasolták, majd, mondja Böhm: „...*Tombor ezredes ismert álláspontjához híven még különvéleményt is terjesztett elő: most minden pacifizmust félre kell lökni, mert az ántánt a wilsoni elveket sárba tiporta és az országot becsapta. Föl kell hívni fegyveres védekezésre az egész országot, a nyugati orientáció helyébe az Oroszország felé szülő keleti orientációt kell a programunkba fölvenni. Az ország vezetésére e pillanatban más alkalmas kormányzatot nem lát, mint a fegyveres védelmet megszervezni tudó szociáldemokrata pártot, de ennek ki kell békülnie, meg kell egyeznie a kommunista párttal, hogy a régi Ausztria északi határán álló orosz szovjetszervezetekkel a szövetségi együttműködés létrejöhesse...*”¹⁷ A memorandum létezését a későbbi marxista történetírás tagadta, a Tombor ellen 1920-ban felségárulás vádjával lefolytatott perben született bírói ítélet szerint, amelyben felmentették a vád alól, pusztán arról volt szó, hogy az antantot akarták a bolsevista, szovjet-orosz koncepcióval megfenyegetni,¹⁸ miközben a magyar társadalom úgy tudta, hogy létezett a memorandum.¹⁹ Ám a lényeg kevésbé a dokumentum megléte, mint inkább az, hogy a politikai felső vezetésben megfogalmazódott a szovjet-orosz koncepció gondolata, amely egyben determinálta a felvidéki hadjárat eseményeit is.

A felvidéki hadjárat megkezdéséig azonban még hónapok teltek el, a proletárdiktatúra kikiáltását követően. A szociáldemokrata és kommunista vezetésnek előbb új fegyveres erőket, a magyar Vörös Hadsereget kellett megszerveznie, és ezzel egy időben stabilizálnia kellett a magyarországi frontok helyzetét, amely a Károlyi-érától örökölt, fegyelmét és katonai tartását veszített csapatokkal nehezen ment. A román támadó kötelékeket csak a Tiszánál lehetett nagy nehezen megállítani, miközben a cseh és szlovák erők nagyjából a Duna–Balassagyarmat–Salgótarján–Miskolc vonaláig nyomultak előre. A déli fronton viszont nyugalom volt, jöllehet a felvidéki hadjáratot megelőzően itt is az antant támadó hadműveletével kellett számolni. A magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, *Stromfeld Aurél* 1919. május 11-i helyzetértékelésében az antant általános támadását valószínűsítette s egyben felhívta a címzett, *Kun Béla* figyelmét arra; „...*A Magyar Tanácsköztársaságnak létérdeke, hogy az orosz erők Kolomeából Stryjen át Csap felé előretörjenek, s ezáltal a magyar csapatokat legalább a román fronton tehermentesítsék...*”²⁰

Stromfeld helyzetértékelése arra utal, hogy a magyar katonai vezetés gondolkodásában mindenképpen szerepet játszott a magyar és a szovjet-orosz katonai együttműködés lehetősége, amelyet a múlt század marxista hadtörténetírása is erősen hangsúlyozott.²¹ A segítségnyújtás, pontosabban fogalmazva a segítségnyújtás elmaradásának okát abban látta: ugyan a lenini Szovjetunió politikai, katonai vezetésében mindvégig megvolt a szándék, de a szovjet polgárháború hadműveletei miatt annyira szorongatott helyzetben volt, hogy komoly katonai beavatkozásra nem volt képes. Viszont így is jelentős román erőket vont el a tiszai frontról. A két kommunista ország politikai vezetése között azonban mindvégig létezett aktív politikai kapcsolat, jöllehet viszonylag nagy földrajzi távolság választotta el őket egymástól. A rendszeres rádióüzeneteken túl²² sikerült megoldani a személyes kapcsolattartást is. *Rudnyánszky Endre* személyében a Magyarországi Tanácsköztársaságnak hivatalos követe volt a Szovjetunióban,²³ de ennél is fontosabb, hogy éppen a felvidéki hadjárat előkészítésének idején *Szamuely Tibor* személyesen tárgyalt a szovjet vezetőkkel. Szamuely repülőgéppel utazott ki Budapestről Kijevbe, majd onnan vonaton ment Moszkvába. Az utazást a későbbi évtizedek kommunista párttörténete hatalmas ideológiai sikerként tartotta nyilván, mint ahogyan a magyar repüléstörténet is kiemelkedő technikai bravúrként beszélt róla.²⁴ Szamuely május 21-én indult Budapestről és május 31-én tért vissza: a közben eltelt napokban – az egykori párttörténet szerint – egyebek mellett tárgyalt Leninnel a katonai együttműködésről és a szovjet segítségről is.²⁵ Am e rövid – túlságosan is sommásan megfogalmazott – esemény valódi tartalma az volt, amit Böhm – elszakítva a felvidéki hadjáratról – írt le memoárjában: „...*Szamuely visszaérkezése után sötét képet rajzolt az orosz*

katonai helyzetről. Az oroszok legdélibb frontja Tiraszpolnál néhány zászlóaljjal átlépte ugyan a Dnyesztert, ez az erő azonban stratégiai szempontból számításba sem jöhet. Olyan messze áll a magyar határtól, olyan ellenséges hadseregek vannak még közbeékelve, hogy ezen az alapon az orosz segítségre való építés belátható időn belül hiu ábránd marad.

A magyar tanácsköztársaság [sic!], elhagyatva az egész világtól, nem számíthatott szorongatott helyzetben lévő szövetségésére... ”²⁶

Hangsúlyozzuk, Szamuely – amennyiben valós adatot közölt a marxista történetírás – május 31-én érkezett vissza a katonapolitikailag lehető legrosszabb hírrrel, miközben a felvidéki hadjáratot a magyar Vörös Hadsereg május 30-án már megkezdte. Ennek előzménye volt, hogy az újjászervezett magyar csapatok május első felében – amikor a szovjet Vörös Hadsereg Dél-Ukrajnában egy rövid időre kedvező helyzetben volt – már helyi sikereket értek el az északi fronton, ami amellett szól, hogy a felvidéki hadjárat koncepciójának kidolgozásakor még bízhattak a szovjet segítségben: május 15-én Lenin táviratban tájékoztatja Kun Bélát, hogy az ukrán (vörös) csapatok átkeltek a Dnyeszteren, miközben romániai sajtóhírek azt tették közzé, hogy a bolsevik támadás elakadt.²⁷ Mindez azt is bizonyítja, hogy 1919 kora nyarán a nemzetközi katonapolitikai, valamint a frontokon uralkodó hadművelési viszonyok állandó, szinte követhetetlenül gyors változásban voltak. Ez indokolhatta, hogy amikor a május 20-át követő napokban a proletárdiktatúra politikai és katonai vezetéséhez olyan hírszerzői jelentések érkeztek, amelyek szerint a keleti és déli fronton pillanatnyilag nem kell az ellenség támadásával számolni, egyből megszületett a döntés: az úgynevezett hadművelési szünetet kihasználva a magyar Vörös Hadsereg csapást mér valamelyik ellenfelére.²⁸ Arra a magyar kormánynak nem volt elég ereje, hogy mindhárom hadászati irányban – északon, keleten és délen – egyszerre hajtson végre támadást, így mérlegelni kellett a lehetőségeket. A déli irány egyből kiesett, mert ott már francia csapatok is álltak, amelyek megtámadása az egész antanttal szembeni hadüzenettel ért volna fel. A keleti fronton mért csapás ellen az szólt, hogy itt a támadást a Tiszán történő erőszakos átkeléssel kellett volna kezdeni egy jelentős erőt képviselő román hadsereg ellen. Így maradt az északi támadás lehetősége, amely mellett szólt az is, hogy májusban a cseh és szlovák erők ellen a magyar Vörös Hadsereg már helyi sikereket ért el, valamint itt kellett a leggyengébb ellenféllel számolni. Végül olyan katonai döntés született (május 27.), hogy előbb a cseh és szlovák erőkre mérnek csapást, majd a Vörös Hadsereg a románok ellen fordul.²⁹

Az északi hadjárat kapcsán azonban dönteni kellett abban a kérdésben is, hogy a több száz kilométer széles arcvonal mely szakaszán kerüljön sor, és milyen irányban a fő csapásra, amelynek végrehajtása a *Landler Jenő* népbiztos vezetése alatt álló III. hadtestre hárult. Ennek vezérkari főnöke *Julier Ferenc* volt. Az eseményeket követően *Julier* egyrészt a Magyarország 1927. évi lapszámaiban megjelent visszaemlékezésében, másrészt a kimondottan a felvidéki hadjáratról szóló memoárjában örökítette meg.³⁰ Ezekből, illetve a már többször idézett *Böhm-féle* emlékiratokból egyértelműen kiderül, hogy két hadművelési koncepció állt egymással szemben: az egyik a Kassa irányába, a másik a Kisalföldön át Pozsony felé tartó támadás lett volna. Mindkettő mellett szóltak érvek, de a keleti szárnyon mért csapás előnye lett volna, amelyet *Landler Jenő* is megfogalmazott: „...az orosz Vörös Hadsereggel való összeköttetés mielőbbi helyreállításának mielőbbi [sic!] lehetősége... ”³¹ Azt *Julier* megerősíti emlékiratában, hogy a magyar Vörös Hadsereg erői nem voltak elegendők a Kisalföldön, valamint a Miskolc-Kassa irányban egyidejűleg végrehajtott támadáshoz,³² így abban kellett gondolkodni, hogy az egyik irányban mért nagyobb erejű csapást a másik irányban csak az ellenfél erőit lekötő korlátozott támadó tevékenység kísérheti. Túlságosan is kis erők álltak rendelkezésre, és így kétséges volt katonai szempontból a hadjáratnak az a kimondatlan célkitűzése, amelyet *Böhm* fogalmazott meg, amikor annak

politikai és ideológiai indokairól szól: „...*A kormányzótanács és a vörös hadsereg [sic!] főparancsnoksága a nyilvánosság felé tehát a jogszerűség álláspontját képviselte, amidőn a párisi békekonferencia részéről is Magyarországnak ítélt területre bevonult, illetve csapatait azoknak elfoglalására utasította. A történeti távlat szemüvegén, éppen a történeti igazság kedvéért, természetesen le kell szögezni azt is, hogy ez a politikai indokolás nem fődte a tulajdonképpeni indokokat, sem a tervet, amely azt célozta, hogy a békeszerződés híjján ideiglenesen megszállott területeket fegyveres erővel is visszaszerezze, Magyarország számára új élelmezési és gazdasági területet hódítson s így fait accomplit teremtsen a békekonferencia számára...*”³³ A felvidéki hadjárat fő csapásirányának kiválasztása ehhez a politikai célkitűzéshez igazodott, amelyben a szovjet-orosz koncepció nem jelent meg. Feltűnő, hogy azt a III. hadtest vezérkari főnöke, Julier Ferenc elemzésében is – talán csak áttételesen – lelhetjük meg, amennyiben emlékirataiban így fogalmazott: „...*A Kassa felé vezető irány, ha a támadás sikerül, a románokat elvlasztja a csehektől, szétrobbantja az ott létesült cseh-román korridort, visszahozza az országhoz ragaszkodó rutén földet és megteremti az alapot a románok későbbi megtámadására Tokajon át.*

A tisztikar képzetebb része mégis úgy vélte, hogy a kis magyar alföldre mutató irány előnyösebb, mert a támadás kisebb terepakadályokat talál útjában, mert siker esetén a cseh front kettészakad és mert Pozsony, Nyitra és Trencsén elfoglalandó vidékéről lehet leggyorsabban a háború szinterét a történelmi Csehország területére áthelyezni...”³⁴ Mindkét koncepció jónak és megvalósíthatónak ígérkezett abban a tekintetben, hogy győzelem esetén, a béketárgyalásokon, az elért katonai sikerek jó pozíciókat biztosíthattak volna a magyar delegáció számára. Tény kérdése, hogy a kassai irány geográfiai fekvésénél fogva közelebb vihette volna a magyar Vörös Hadsereget lehetséges szovjet szövetségéhez. Ám feltűnő, hogy Julier nem is számolt ezzel a változattal, mint ahogyan annak ötlete sem merült fel, hogy a magyar csapatok egyenesen Tokaj–Munkács–Kolomea irányban támadjanak. Ez utóbbi változat egyébként kivihetetlen is maradt volna, mert ebben az esetben a magyar Vörös Hadsereg csapása ugyan elkerülte volna a csehszlovák, valamint a román főerőket, de éppen emiatt – a szűkös erőkből eredően – a rendelkezésre álló csapatok túlnyomó részét a szárnyak biztosítására kellett volna alkalmazni. Ellenkező esetben a magyar Vörös Hadsereg főerői a csehszlovák és román kötelékek gyűrűjébe kerülhettek volna: vagyis valahol a Vereckei- és a Tatár-hágó, valamint Munkács és Huszt térségében rekedtek volna bekerítésben. Nagy valószínűséggel e katonai trivialitás ismeretében nem jöhetett komolyan szóba a Kárpát-medencéből történő északkeleti irányú kitörés: az északi front keleti részén mért csapással csak a kedvező hadművelleti feltételek születtek meg ahhoz, hogy később esetleg – a szovjet Vörös Hadsereg sikereitől függően – meg lehessen teremteni a katonai együttműködést és a segítségnyújtást. Ám erre, Szamuely hazatérése után már egyáltalán nem kerülhetett sor.

A felvidéki hadjárat megindult, és – ha nem is zökkenők nélkül, de – leginkább a fő irányban támadó, Julier vezérkari főnöksége alatt álló III. hadtest arcvonalán sikeresen haladt: ebben az irányban a csapatok Kassa, Eperjes elfoglalása után kijutottak Bártfához, amivel már a történelmi Magyarország határának közelében álltak. A cseh és szlovák csapatokra súlyos vereséget mértek, ám azokat nem verték szét, ehhez csak az első lépések történtek meg. Az így kialakult hadművelleti helyzetben Julier a támadás folytatását javasolta, amíg az ellenfél kötelékeit teljesen szét nem veri. Emlékiratai szerint e javaslat június 9-én született meg, ám a proletárdiktatúra politikai és katonai vezetése ebben az irányban leállította a támadást, mert annak súlypontját a Kisalföldre akarta áthelyezni.

Mint köztudott tény, a felvidéki hadjárat megindulása szinte azonnal mozgásba hozta az antant hatalmak diplomáciai apparátusát.³⁵ Június 7-én Clemenceau már utasítást adott az antant Magyarország elleni támadó hadműveletének kidolgozására, és ezzel egyidejűleg az

antant vezetése külpolitikai nyomást gyakorolt a magyar kormányra.³⁶ Ennek hatására állította meg a III. hadtestet a magyar Vörös Hadsereg parancsnoksága, ám 1919. június 12-én Stromfeld már az északnyugati irányban történő támadást előkészítő utasítást ad ki.³⁷ Ebben Stromfeld így fogalmaz: „...A hadseregparancsnokság szándéka egy nagyobb erőcsoportot a Lévától nyugatra és a Párkányánána–Érsekújvár vasútvonal között fekvő területen felvonultatni és felvonulás befejeztével ezen erőkkel nyugati irányban előnyomulva a szemben talált ellenséget megverni...”³⁸ E rövid szövegrészben is feltűnő, hogy mennyire nem határozza meg az elérendő célokat, ezeket gyakorlatilag a csehszlovák kötelékeknek okozott minél nagyobb veszteségekben jelöli meg. Mintha a magyar katonai vezetésnek nem lett volna kellő, a politika által kijelölt feladata. Ezekben a napokban valóban tétováság uralkodhatott a katonai vezetésben: a proletárdiktatúra és az antant diplomáciája vette át a főszerepet. Az északi fronton továbbra is folytak a harcok, de azok hevéssége jelentősen csökkent. Amikor pedig június 15–17-én a magyar csapatok elhárítják a cseh és szlovák erők ellenlökéseit, majd pedig megindul a magyar Vörös Hadsereg újabb támadása északnyugat felé, az már csak helyi sikereket képes elérni. Ennek azonban csak részben a csapatoknak az antant diplomáciával folytatott tárgyalások hírére bekövetkezett demoralizálódása az oka. A másik ok inkább az lehet, hogy a főcsapás irányának áthelyezésével a magyar Vörös Hadsereg hadművelete pusztán azt a célt szolgálhatta, hogy a fegyverszüneti és bétárgyalásokon minél kedvezőbb pozíciót biztosítson a magyar diplomácia számára.

Ugyanakkor a főirány áthelyezése árulkodik a magyarországi proletárdiktatúra politikai irányváltásáról is. Szamuely hazatérével nyilvánvalóvá vált, hogy az ország a külpolitikai elszigeteltségből kelet felé a katonai lehetőségek hiányában nem törhet ki. Ekkor katonailag ahhoz túl erős volt, hogy pusztán az utódállamok katonai erőivel meg lehessen szállni, ahhoz pedig túl gyenge, hogy az ország területi integritását képes legyen helyreállítani. Ezt ismerhette fel Clemenceau is, hiszen közismert ajánlata nem pusztán a proletárdiktatúra szalonképességének elismerését jelentette, hanem új kitérésirányt mutatott a magyar politikai vezetést. Ezért állhatott rá oly könnyen a szociáldemokrata-kommunista politikai elit a felvidéki hadjáratban megszerzett területek kiürítésére, és már a tárgyalásokra készülve ezért helyezhette át a támadás fő irányát. Ám ezzel csak meghosszabbította haldoklását, amely már a III. hadtest támadásának leállításával elkezdődött, mert a felvidéki hadjárat ugyan sikereket ért el, ám ezek nagyon távol voltak attól, hogy Csehszlovákiát kiléptessék a háborúból, miközben egységes, Magyarország elleni fellépésre készítették az antantot és a Monarchia utódállamait. Ezen pedig nem segíthetett az északnyugati irányba mért, határozatlan csapás.

JEGYZETEK

1. Az 1918–1919. évi magyarországi hadszíntér politikai és katonai eseményeinek marxista feldolgozásában elsősorban az alábbi művekre támaszkodtunk: Hajdu Tibor (1968): Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Kossuth Könyvkiadó. Budapest., u. ő. (1969): A Magyarországi Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó. Budapest., Hetés Tibor (1960): Munkászredek előre! Tánácsics Könyvkiadó. Budapest., Hetés Tibor–Liptai Ervin (1959): A magyar Vörös Hadsereg 1919 (Válogatott dokumentumok). Kossuth Könyvkiadó. Budapest., Liptai Ervin (1960): A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest., u. ő. (1965): A Magyar Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó. Budapest., u. ő. (1969): Vöröskatonák előre! A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.
2. Radó Sándor (1969): A Magyar Tanácsköztársaság politikai földrajza. Földrajzi Közlemények. 1969/2. szám. 93–100. old.
3. Radó Sándor (1969): i. m. 96. old.
4. Kósa László–Filep Antal (1975): A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó. Budapest. 94–97., 98. old.

5. Kósa László–Filep Antal (1975): i. m. 98. old.
6. A Rákóczi-szabadságharc katonapolitikai, valamint stratégiai helyzetéről és a kitörés problémájáról lásd: Márki Sándor (1925): II. Rákóczi Ferenc élete. Szent István Társulat. Budapest. 71–74. old., Markó Árpád (1934): II. Rákóczi Ferenc a hadvezér. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 190–194., 320–351. old., Köpeczi Béla (1980): Rákóczi külpolitikája és a szabadságharc nemzetközi jelentősége. In. u. ő. – Hopp Lajos–R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Rákóczi-tanulmányok. Akadémiai Kiadó. Budapest. 205–227. old., Czigány István (2002): Háború a háborúban, A Rákóczi-szabadságharc stratégiai helyzete. In. u. ő. (szerk.): Az államiság megőrzése, Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Zrínyi Kiadó. Budapest. 125–156. old.
7. Görgey Artúr (1988): Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, Második kötet. Európa Könyvkiadó. Budapest. 59. old.
8. Görgey Artúr (1988): i. m. 143–185. old., Pusztaszeri László (1984): Görgey Artúr a szabadságharcban. Magvető Könyvkiadó. Budapest. 338–350. old., 424–475. old., Hermann Róbert (1998): A nyári hadjárat (1849. június–augusztus). In. Bona Gábor (szerk.): A szabadságharc katonai története, Pákozdtól Világosig. Zrínyi Kiadó. Budapest. 231–271. old.
9. 1918–1919 magyarországi háborújának eseménytörténete tekintetében elsősorban az alábbi műveket vettük alapul; Breit József (1921): A vörös háború. In. Gratz Gusztáv (szerk.): A bolsevizmus Magyarországon. Franklin-Társulat. Budapest. 207–291. old., u. ő. (1925): A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története, I. kötet, A Károlyi korszak főbb eseményei, II. kötet, A proletárdiktatura korszaka. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest., valamint Liptai Ervin (1960): i. m. Az általunk ismertett történelmi események egyetlen időszakként történő felfogását lásd; Gratz Gusztáv (1935): A forradalmak kora, Magyarország története 1918–1920. Magyar Szemle Társaság. Budapest., valamint Breit József (1921, 1925): i. m. A marxista történetírás – részben ideológiai, részben történeti filozófiai okokból – ugyan elismerte a Károlyi-éra és a proletárdiktatúra kialakulásának szoros kapcsolatát, ám azt az osztályharc megvalósulásában két különböző időszaknak tekintette. E megközelítés tükröződését lásd: Hajdu Tibor (1968, 1969): i. m., valamint Liptai Ervin (1965): i. m., u. ő. (1960): i. m. és Kende János (1979): Forradalomról forradalomra, Az 1918–1919-es forradalmak Magyarországon. Gondolat Kiadó. Budapest.
10. Nagy Miklós Mihály (2010): Trianon földrajzi előzménye – Az első világháború geostratégiai (katonaföldrajzi) viszonyrendszere. Közép-Európai Közlemények. 2010/4. szám. 34–43. old.
11. Pethő Sándor (1933): Forradalom volt-e, vagy összeomlás? Magyar Szemle. 1933/4. szám. 334–343. old., Öry Károly (1970–1971): A katonapolitika és hadseregszervezés az októberi polgári demokratikus forradalom időszakában, I–II. Hadtörténelmi Közlemények. 1970/4. szám. 551–575. old., 1971/1. szám. 7–35. old.
12. Julier Ferenc (1928): Az elmulasztott magyar függetlenségi harc 1918 végén, I–III. Előrs. 1928/7. szám. 3–5. old., 1928/8. szám. 9–10. old., 1928/9. szám. 3–4. old.
13. Fogarassy László (1972): Az ismeretlen székely hadosztály (Adatok Tiszántúl és Erdély hadtörténetéhez az 1918/1919. évi forradalmi időszakban a román általános támadásig). In. Dankó Imre (szerk.): A debreceni Déri Múzeum évkönyve. Debreceni Déri Múzeum. Debrecen. 225–251. old.
14. A három katonaszemély életrajza, ha nem is teljes mértékben és nem is ugyanolyan mélységben, de feldolgozott. Stromfeld Aurélról lásd: Hetés Tibor (1967): Stromfeld Aurél. Kossuth Könyvkiadó. Budapest., Nagy Kálmán (1951): Stromfeld Aurél, a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. Századok. 1951/1–2. szám. 213–238. old., Hetés Tibor (1963): Stromfeld és a magyar polgári demokratikus forradalom, I–II. Hadtörténelmi Közlemények. 1963/1. szám. 112–152. old., 1963/2. szám. 61–104. old., u. ő. (1965): Stromfeld Aurél világháborús portréjához. Hadtörténelmi Közlemények. 1965/3. szám. 482–501. old. Tombor Jenőről az általunk ismert egyetlen feldolgozás; Fogarassy László (1993): Tombor Jenő vezérezredes (1880–1946). Palócföld. 1993/1. szám. 92–105. old. Julier Ferencről lásd: Nagy Miklós Mihály (1998 a): A Magyar Szemle katonáírója: Julier Ferenc. Magyar Szemle. 1998/5–6. szám. 59–88. old., valamint u. ő. (1998 b): Az innenső parton maradt ember (Egy Julier-portré kontúrjai). Kapu. 1998/9. szám. 16–22. old. A proletárdiktatúra vezető katonáiról – az alsóbb szintek tekintetében is – mérvadó; Fogarassy László (1971): Kik vezették a magyar Vörös Hadsereget? Borsodi Szemle. 1971/1. szám. 70–78. old.

15. Bölöny József (1987): Magyarország kormányai 1848–1987 [Harmadik, bővített kiadás]. Akadémiai Kiadó. Budapest. 277–278. oldal. A magyarországi honvédő háború idején később Böhm Vilmos előbb szocializálási népbiztos (1919. III. 21.–IV. 3.), majd az öt hadügyi népbiztos egyike (1919. IV. 3.–1919. VI. 24.), majd a tiszántúli Vörös Hadsereg parancsnoka (1919. IV. 21.–1919. VII. 10.), végül pedig bécsi magyar követ volt (1919. VII. 17.–1919. VIII. 5.), uo.
16. Böhm Vilmos (1923): Két forradalom tüzeiben. Októberi forradalom, Proletárdiktatúra, Ellenforradalom. Verlag für Politik. München. 198–199. old.
17. Böhm Vilmos (1923): i. m. 240–241. old. Böhm állításával szemben ekkor Tombor alezredes volt.
18. Hetés Tibor (1967): i. m. 353. old., 151. lábjegyzet, Hadtörténelmi Levéltár: 3953 elnöki 13. osztály, 1930 (Tombor Jenő pere).
19. Paizs Ödön (1919): Látogatás Stromfeld és Julier vörös hadvezérek börtönében, Elmondják szerepüket a bolsevista hadvezetésben. Az Est. 1919. november 5. szám. 3–4. old., Szabó László (1919a): Vörös volt-e Stromfeld? Az Est 1919. október 9. szám. 3. old., u. ő. (1919b): A bolsevizmus Magyarországon, A proletárdiktatúra okirataiból. Athenaeum. Budapest. 26–28. old. Megjegyzendő, hogy itt Szabó a kommunista hatalomátvétel fő okát a már említett emlékeztetőben látta, és annak szerzőiként Stromfeldet, valamint Tombort nevezte meg. A dokumentum megszületésével kapcsolatban Tombor és Stromfeld hibájául rótta fel, hogy a kelleténél jobban hittek az újságoknak: „...*Nem gondoltak sem arra, hogy az újságírók között elég nagy számban vannak minden nemzetnél olyan emberek, kik a bolsevizmus és általában minden radikális felfordulás iránt több-kevesebb szimpátiát éreznek, sem pedig arra, hogy minden bolsevista kormány a burzsoá-fogalmakat messze meghaladó áldozatokra kész, hogy reá nézve kedvező közlemények jelenjenek meg a külföldi sajtóban. Tombort és Stromfeldet megfélemlítették egyes külföldi lapoknak a bolsevisták óriási győzelmeiről és politikai sikereiről szóló táviratai. Hogy a nagy diadalokról szóló gyakori jelentések és még gyakoribb jóslatok nem okvetlenül a harctérről, hanem Csicserin külügyi népbiztos kasszájából is eredhetnek, - arra nem gondoltak...*” (27–28. old.)
20. Stromfeld helyzetértékelését közli; Hetés Tibor (szerk.) (1959): Stromfeld Aurél válogatott írásai. Zrínyi Kiadó. Budapest. 215. old.
21. Hajdu Tibor (1961): Adatok a Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország kapcsolatainak történetéhez. Párttörténelmi Közlemények. 1961/3. szám. 86–123. old., Liptai Ervin (1960): i. m. 259–267. old., Józsa Antal (1985): A Magyar Tanácsköztársaság megsegítéséért. In. Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete [2], A kiegyezéstől napjainkig. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 166–168. old.
22. Imre Magda–Szerényi Imre (szerk.) (1979): Budapest – Moszkva, Szovjet-Oroszország és a Magyarországi Tanácsköztársaság kapcsolatai táviratok tükrében, 1919. március 22.–augusztus 1. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
23. Rudnyánszky Endre (1884–1943) közli; Vass Henrik et al. (szerk.) (1972): Munkásmozgalm-történelmi lexikon. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 499. old., A moszkvai követé kinevezését tartalmazó távirat szövegét (1919. május 26.) lásd; Imre Magda–Szerényi Imre (szerk.) (1979): i. m. 116. old.
24. Földes Péter (1962): Drámai küldetés, Szamuely Tibor életregénye. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 320–336. old., Zalka Miklós (1979): Szamuely. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 93–103. old., Csanádi Norbert–Nagyváradai Sándor–Winkler László (1974): A magyar repülés története. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 104–107. old.
25. Hajdu Tibor (1961): i. m. 118–119. old.
26. Böhm Vilmos (1923): i. m. 347. old.
27. Hetés Tibor–Liptai Ervin (1959): i. m. 271–272. old.
28. Liptai Ervin (1960): i. m. 314–316. old. A hadműveleti szünet beálltát tükrözi Stromfeld Aurél helyzetmegítélése 1919. május 22-én. Közli Hetés Tibor (szerk.) (1959): i. m. 218–221. old.
29. Böhm Vilmos (1923): i. m. 324–326. old., Liptai Ervin (1960): i. m. 321. old.
30. Julier Ferenc (1927): Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarország. 1927. július 3. 13. old., július 5. 7. old., július 6. 6. old., július 9. 6. old., július 12. 6. old., július 13. 6. old., július 14. 8. old., július 15. 8. old., július 16. 6. old., július 17. 14. old., u. ő. (1935): Az 1919.

- évi felvidéki hadjárat. In. Molnár Endre (szerk.): Abauj-Torna vármegye, Magyar városok és vármegyék monografiája XVII. A Magyar városok monografiája kiadóhivatala. Budapest. 229–251. old. Megjegyzendő, hogy Julier emlékiratainak mindkét változata pusztán rövidített kiadásban jelent meg. A teljes változatot Julier Ferenc 1944-ben bekövetkezett halálát követően felesége valószínűleg megsemmisítette. Az adatot közli; Fogarassy László (1968): A III. hadtest a tokaji hídfőben és a 2. dandár anabázisa. In. Komáromy József (szerk.): A Herman Ottó Múzeum évkönyve VII. Herman Ottó Múzeum. Miskolc. 322. old. 1. sz. lábjegyzet. A kronológiai pontosság kedvéért megemlítenéd, hogy mind Julier, mind Böhm a támadás kezdetének időpontját nem a már említett május 30-ban – Liptai Ervin (1960). i. m. 327. és 569. old. –, hanem május 20-ban – Böhm Vilmos (1923): i. m. 327. old., Julier Ferenc (1935): i. m. 239. old. – adja meg. Az eltérés oka mindössze abban rejlik, hogy az utóbbiak a Miskolc visszaszerzéséért folytatott küzdelmeket is az északi hadjárat részének tekintették, míg a Liptai-féle feldolgozás az úgynevezett miskolci csatát, amely május 20-án kezdődött, önálló hadműveletként kezeli.
31. A Landler Jenő nevéhez köthető dokumentumot idézi; Liptai Ervin (1960): i. m. 320. old. Megjegyzendő, hogy a felvidéki hadjárat koncepciójának kidolgozásakor, valamint azt megelőzően, a megtámadandó ellenfél kiválasztása során sokat nyomott a latba, hogy a magyar tisztikar – az első világháborúban szerzett tapasztalatai alapján – nagyon rossz véleménnyel volt a cseh csapatokról, azok harcértékét tartotta a legkisebbnek. Julier Ferenc (1935): i. m. 237. old.
32. Julier Ferenc (1935): i. m. u. o.
33. Böhm Vilmos (1923): i. m. 326. old.
34. Julier Ferenc (1935): i. m. 237. old.
35. Ormos Mária (1984): Padovától Trianonig 1918–1920 [Második, változatlan kiadás]. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 295–329. old.
36. Ormos Mária (1984): i. m. 300. old.
37. Stromfeld Aurél utasítását közli; Hetés Tibor (szerk.) (1959): i. m. 243–246. old.
38. Hetés Tibor (szerk.) (1959): i. m. 243. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Breit József (1921): A vörös háború. In. Gratz Gusztáv (szerk.): A bolsevizmus Magyarországon. Franklin-Társulat. Budapest. 207–291. old.
- Breit József (1925): A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története, I. kötet, A Károlyi korszak főbb eseményei, II. kötet, A proletárdiktatúra korszaka. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár. Budapest. I. köt. 236 p. + 2 t, II. köt. 103 p. + 2 t.
- Böhm Vilmos (1923): Két forradalom tüzeiben. Októberi forradalom, Proletárdiktatúra, Ellenforradalom. Verlag für Politik. München. 487 + XI p.
- Böhlöny József (1987): Magyarország kormányai 1848–1987 [Harmadik, bővített kiadás]. Akadémiai Kiadó. Budapest. 469 p. + 1 t.
- Czigány István (2002): Háború a háborúban, A Rákóczi-szabadságharc stratégiai helyzete. In. u. ő. (szerk.): Az államiság megőrzése, Tanulmányok a Rákóczi-szabadságharcról. Zrínyi Kiadó. Budapest. 125–156. old.
- Csanádi Norbert–Nagyváradai Sándor–Winkler László (1974): A magyar repülés története. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 286 p.
- Dudar Tibor (főszerk.) (1991): Történelmi világatlasz. Kartográfiai Vállalat. Budapest. 237 p.
- Fogarassy László (1968): A III. hadtest a tokaji hídfőben és a 2. dandár anabázisa. In. Komáromy József (szerk.): A Herman Ottó Múzeum évkönyve VII. Herman Ottó Múzeum. Miskolc. 309–323. old.
- Fogarassy László (1971): Kik vezették a magyar Vörös Hadsereget? Borsodi Szemle. 1971/1. szám. 70–78. old.
- Fogarassy László (1972): A debreceni Déri Múzeum évkönyve 1971. Debreceni Déri Múzeum. Debrecen. 225–251. old.
- Fogarassy László (1993): Tombor Jenő vezérezredes (1880–1946). Palócföld. 1993/1. szám. 92–105. old.

- Földes Péter (1962): Drámai küldetés, Szamuely Tibor életregénye. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 459 p. + 20 t.
- Frisnyák Sándor (szerk.) (1998): A Felvidék történeti földrajza, A Nyíregyházán 1998. április 1–3-án megtartott tudományos konferencia előadásai. MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete – Bessenyei György Tanárképző Főiskola Földrajz Tanszéke. Nyíregyháza. 538 p.
- Gratz Gusztáv (1935): A forradalmak kora, Magyarország története 1918–1920. Magyar Szemle Társaság. Budapest. 355 p.
- Görgy Artúr (1988): Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben, I–II. kötet. Európa Könyvkiadó. Budapest. I. köt. 507 p., II. köt. 530 p.
- Hajdu Tibor (1961): Adatok a Tanácsköztársaság és Szovjet-Oroszország kapcsolatainak történetéhez. Párttörténeti Közlemények. 1961/3. szám. 86–123. old.
- Hajdu Tibor (1968): Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 472 p.
- Hajdu Tibor (1969): A Magyarországi Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 462 p.
- Hermann Róbert (1998): A nyári hadjárat (1849. június–augusztus). In. Bona Gábor (szerk.): A szabadságharc katonai története, Pákozdtól Világosig. Zrínyi Kiadó. Budapest. 231–271. old.
- Hetés Tibor (szerk.) (1959): Stromfeld Aurél válogatott írásai. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 383 p. + 1 t.
- Hetés Tibor (1960): Munkásezredek előre! Táncsics Könyvkiadó. Budapest. 144 p. + 14 t.
- Hetés Tibor (1963): Stromfeld és a magyar polgári demokratikus forradalom, I–II. Hadtörténelmi Közlemények. 1963/1. szám. 112–152. old., 1963/2. szám. 61–104. old.
- Hetés Tibor (1965): Stromfeld Aurél világháborús portréjához. Hadtörténelmi Közlemények. 1965/3. szám. 482–501. old.
- Hetés Tibor (1967): Stromfeld Aurél. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 382 p. + 8 t.
- Hetés Tibor–Liptai Ervin (szerk.) (1959): A magyar Vörös Hadsereg 1919 (Válogatott dokumentumok). Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 530 p.
- Imre Magda–Szerényi Imre (szerk.) (1979): Budapest – Moszkva, Szovjet-Oroszország és a Magyarországi Tanácsköztársaság kapcsolatai táviratok tükrében, 1919. március 22.–augusztus 1. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 220 p.
- Józsa Antal (1985): A Magyar Tanácsköztársaság megsegítéséért. In. Liptai Ervin (főszerk.): Magyarország hadtörténete [2], A kiegyezéstől napjainkig. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 166–168. old.
- Julier Ferenc (1927): Ellenforradalmi lélekkel a Vörös Hadsereg élén. Magyarság. 1927. július 3. 13. old., július 5. 7. old., július 6. 6. old., július 9. 6. old., július 12. 6. old., július 13. 6. old., július 14. 8. old., július 15. 8. old., július 16. 6. old., július 17. 14. old.
- Julier Ferenc (1928): Az elmulasztott magyar függetlenségi harc 1918 végén, I–III. Előőr. 1928/7. szám. 3–5. old., 1928/8. szám. 9–10. old., 1928/9. szám. 3–4. old.
- Julier Ferenc (1935): Az 1919 évi felvidéki hadjárat. In. Molnár Endre (szerk.): Abauj-Torna vármegye, Magyar városok és vármegyék monografiája XVII. A Magyar városok monografiája kiadóhivatala. Budapest. 229–251. old.
- Kende János (1979): Forradalomról forradalomra, Az 1918–1919-es forradalmak Magyarországon. Gondolat Kiadó. Budapest. 229 p.
- Kósa László–Filep Antal (1975): A magyar nép táji-történeti tagolódása. Akadémiai Kiadó. Budapest. 230 p.
- Köpeczi Béla (1980): Rákóczi külpolitikája és a szabadságharc nemzetközi jelentősége. In. u. ő. – Hopp Lajos–R. Várkonyi Ágnes (szerk.): Rákóczi-tanulmányok. Akadémiai Kiadó. Budapest. 205–227. old.
- Lakatos Géza–Fleischhacker Rudolf (1921): A főhadiszállás. In. Gratz Gusztáv (szerk.): A bolsevizmus Magyarországon. Franklin Társulat. Budapest. 291–303. old.
- Liptai Ervin (1960): A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Zrínyi Katonai Kiadó. 600 p. + 10 t.
- Liptai Ervin (1965): A Magyar Tanácsköztársaság. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 476 p. + 16 t.
- Liptai Ervin (1969): Vöröskatonák előre!, A magyar Vörös Hadsereg harcai 1919. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest. 414 p. + 24 t.
- Markó Árpád (1934): II. Rákóczi Ferenc a hadvezér. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 448 p. + 12 t. + 7 térk.

- Márki Sándor (1925). II. Rákóczi Ferenc élete. Szent István Társulat. Budapest. 146 p.
- Nagy Kálmán (1951): Stromfeld Aurél, a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. Századok. 1951/1–2. szám. 213–238. old.
- Nagy Miklós Mihály (1998 a): A Magyar Szemle katonáírója: Julier Ferenc. Magyar Szemle. 1998/5–6. szám. 59–88. old.
- Nagy Miklós Mihály (1998 b): Az innenső parton maradt ember (Egy Julier-portré kontúrjai). Kapu. 1998/9. szám. 16–22. old.
- Nagy Miklós Mihály (2001): Földhöz kötött honvédelem. Kapu. 2001/11. szám. 31–36. old.
- Nagy Miklós Mihály (2010): Trianon földrajzi előzménye – Az első világháború geostratégiai (katonaföldrajzi) viszonyrendszere. Közép-Európai Közlemények. 2010/4. szám. 34–43. old.
- Ormos Mária (1984): Padovától Trianonig 1918-1920 [Második, változatlan kiadás]. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 453 p.
- Öry Károly (1970-1971): A katonapolitika és hadseregszervezés az októberi polgári demokratikus forradalom időszakában, I–II. Hadtörténelmi Közlemények. 1970/4. szám. 551–575. old., 1971/1. szám. 7–35. old.
- Paizs Ödön (1919): Látogatás Stromfeld és Julier vörös hadvezérek börtönében, Elmondják szerepüket a bolsevista hadvezetésben. Az Est. 1919. november 5. szám. 3–4. old.
- Pethő Sándor (1933): Forradalom volt-e, vagy összeomlás? Magyar Szemle. 1933/4. szám. 334–343. old.
- Pusztaszeri László (1984): Görgey Artúr a szabadságharcban. Magvető Könyvkiadó. Budapest. 776 p.
- Radó Sándor (1969): A Magyar Tanácsköztársaság politikai földrajza. Földrajzi Közlemények. 1969/2. szám. 93–100. old.
- Szabó László (1919 a): Vörös volt-e Stromfeld? Az Est 1919. október 9. szám. 3. old.
- Szabó László (1919 b): A bolsevizmus Magyarországon, A proletárdiktatúra okirataiból. Athenaeum. Budapest. 240 p.
- Vass Henrik et al. (szerk.) (1972): Munkásmozgalom-történeti lexikon. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 638 p.
- Zalka Miklós (1979): Szamuely. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 137 p.